

Ігор А. Готун*, Сергій А. Горбаненко**, Марина С. Сергєєва***

Житло з Софіївської Борщагівки та прояви одного із давніх слов'янських обрядів

Dwelling from Sophiyivska Borschagivka and manifestation of one of the Ancient Slavic rites

Excavations conducted at the medieval settlement in Sofijiwska Borszczagiwka, near Kiev, resulted in the discovery of an interesting object – a hut dated to the twelfth or the first part of thirteenth century. Its fill contained numerous paleobotanical materials, which were submitted for the specialistic analysis. The location of discovered grains of barley, wheat, millet, oats, grasses (especially in relation to the oven) indicates, according to the researchers, practicing customs known from ethnographic studies. It related to the completion of harvest time involving e.g. placing the last sheaf (*"diduch"*, *dziad*) in one of the corners of the dwelling.

KEY WORDS: Middle Ages, Ukraine, hut, paleobotanical research, harvest rituals

Submission: 09.05.2016; acceptance: 29.09.2016

Питанню відображення об'єктами масової житлової й господарської забудови рівня розвитку не лише матеріальної, а й певних елементів духовної культури присвячено значну кількість наукових розробок і конкретні прояви цього явища на селищах півдня Русі теж уже згадані (І.А. Готун 2001; Село ... 2003, с. 163, 164). Але наведені приклади стосувались переважно опалювальних пристроїв жител. А нещодавно при розкопках у Софіївській Борщагівці поблизу Києва (рис. 1) отримано матеріали, у яких можна вбачати відображення інших аспектів духовного життя давньоруського сільського населення.

Проведені на пам'ятці роботи 1990-х рр. загалом охарактеризовані (І.А. Готун 2008), тому вкажемо лише, що пункт між р. Нивка і Окружною дорогою відкритий у 1956 р. В.Д. Дяденком (Древнерусские ... 1984, с. 48; Коллекції ... 2007, с. 313), а у 1983 р. О.В. Серов простежив поширення шару і на протилежному березі річки (О.В. Серов 1983/41, с. 19). У 1992–1993 рр. на правобережній частині поселення розкопано понад 1500 м² (О.П. Моця та ін. 1993, с. 19; І.А. Готун та ін. 1997), у 1995 р. навпроти – 6600 м² (П.М. Покас, Р.М. Осадчий 1995/21; Р.М. Осадчий, О.В. Філюк 1999). У 1997 р. на лівому березі на площі понад 6,25 га для уточнення території пам'ятки і локалізації розповсюдження культурного шару відкрито 200 м² (О.П. Моця та ін. 1998) та досліджено 128 м² у північній частині мису ставка № 10 (Р.М. Осадчий, О.В. Філюк 1997/112).

З 2007 р. між Інститутом археології Національної академії наук України (ІА НАН України) та сільською радою

Софіївської Борщагівки розпочато співпрацю у вивченні старожитностей цієї території та популяризації знань про минуле серед широкого загалу. Північна експедиція ІА НАН України, яка втілює цей проект, дослідила ділянку площею понад 0,19 га, дві – понад 0,15 га, ще дві – понад 0,12 га і чотири – по 0,10 га; тривають роботи на інших. У результаті вивчено низку об'єктів житлового та побутово-господарського призначення (І.А. Готун 2009; О.М. Казимір, І.А. Готун 2011; О.М. Казимір та ін. 2012; 2013; 2014). Повна публікація матеріалів цих робіт ще попереду, проте стосовно однієї з будівель уже зараз можна говорити про ймовірну фіксацію елементів обряду, відомого за вивченням традиційного народного побуту.

Об'єкт № 14 (рис. 2) у розкопі III зафіксований на глибині 0,45 м від рівня сучасної поверхні у вигляді неправильно-прямокутної темно-сірої гумусованої плями, витягнутої у широтному напрямі з незначним (сезонним?) відхиленням. Розміри будівлі складають близько 8,20×4,90 м. У ній простежені два приміщення: східне розмірами 3,90–4,90×5,00 м з майже вертикальними стінками і західне розмірами 3,20×5,20 м з похилими. Утворене темно-сірим, світло-сірим, сірим, коричневим і жовтим супіском з великою кількістю печини та горілого дерева заповнення споруди заходило у материк на 0,64–1,06 м. По периметру східної частини будівлі вздовж стін виявлені обвуглені дерев'яні колоди, а на глибині близько 1 м – спрямовані у широтному напрямі горілі дошки – залишки підлоги, настеленої на світло-жовтій піщаній підсипці по-

* Україна, 04210, Київ 210, просп. Героїв Сталінграду, 12, gotun@i.ua

** Україна, 04210, Київ 210, просп. Героїв Сталінграду, 12, gorbantenko@gmail.com

*** Україна, 04070, Київ, вул. Г. Сковороди, 96, mar.sergeyeva@gmail.com

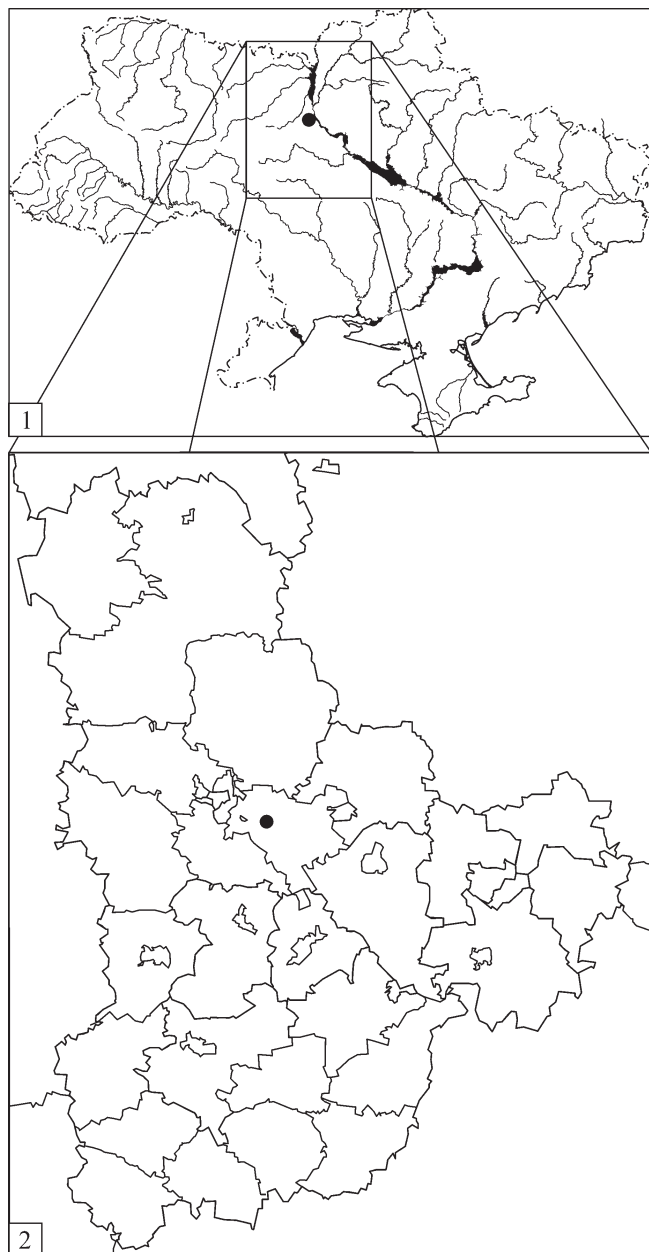

Рис. 1. Місце розташування селища Софіївська Борщаківка на карті: а – України; б – Київської обл. (за: uk.wikipedia.org/wiki)

Fig. 1. Location of the settlement in Sofiivska Borszczagiwka on the map of: a – Ukraine, b – obl. Kyiv (after uk.wikipedia.org/wiki)

тужністю до 0,10 м. Обгорілі рештки горішніх конструктивних деталей будинку траплялись у заповненні на різній глибині. По кутах східної камери, крім півного, виявлені сліди стовпів. Дещо менші стовпові ямки розчищені навколо опалювального пристрою. Спрямована челюстями до входу зведена на 10-сантиметровому останці коричневого супіску масивна глинобитна піч займала північно-західний кут східної частини об'єкта. Опалювальний пристрій підковоподібний, завдовжки 1,64 м і завширшки 1,52 м, висотою 0,75 м. Складені із зелено-коричневої глини обпалені ззовні та зсередини його стінки мали товщину 0,08–0,25 м. На печі змонтована овальна жаровня розмірами близько 0,70×0,90 м, завтовшки 0,10 м з висо-

тою бортика 0,08–0,10 м. Південна частина пристосовування вціліла не повністю, його зруйновані шматки виявлені всередині топки. Черинь одношаровий, завтовшки 0,15 м. У західній камері будівлі, яка містила вуглики і, очевидно, мала легшу конструкцію стін, вивчено дві стовпові ями й частково перекриті горілою дошкою господарську. Дно споруди пласке, у західній частині котловану за 0,30 м від рівня виявлення об'єкта наявне підвищення, очевидно пов'язане зі входом. У заповненні будівлі наявні перепалене зерно і солома, уламки посуду другої половини XI–XII ст., у т. ч. розвали кількох горщиків та амфорка київського типу без горловини; в об'єкті й поруч зібрані вістря стріли, ніж, два ключі, один з яких доволі значних розмірів, брусочок для гостріння, 17 цвяхів (деякі – *in situ* в дошках підлоги) тощо (рис. 3).

Із заповнення відібрано для аналізу **три проби** (рис. 4) різного ґатунку зі значними включеннями обгорілих органічних макрорешток. **Проба I** походить з південно-східного, розташованого навпроти входу в житлову камеру, по діагоналі від печі, дальнього кута об'єкта, з горілого шару над дном споруди. Її об'єм становив близько 10 дм³: супіщаний ґрунт, насичений органічними рештками (дрібні фрагменти деревини, трав'яної рослинності, зернівки). **Проба II** взята у північно-східній частині об'єкта по діагоналі від входу, вглиб житлової камери відносно печі, з того самого шару. Її об'єм складає близько 3 дм³: ґрунт чорного кольору, насичений органічними рештками (дрібні фрагменти деревини, зернівки). **Проба III** відібрана з ділянки вказаного шару майже впритул до основи опалювальної споруди з боку житлової камери. Об'єм становить близько 2 дм³: шматки ущільненої глини (обмазки?) з суттєвими домішками соломи, дрібними грудочками глини, незначним включенням вугликів.

Для отримання власне органічних решток застосовано **метод флотажі**, коли легша фракція відділяється від важчої за допомогою розчинення проби у воді. Зернівки визначено за допомогою порівняння із сучасними зразками і широким колом публікацій палеоетноботанічних матеріалів.

Проба I. Включає понад 700 мл органічних решток, які надалі перебрано вручну. Близько 500 мл становить суміш відходів (рис. 5: 1); 240 мл – цілі й фрагментовані зернівки (рис. 5: 2). З них на визначення відібрано близько 20 мл, де виявлено 15 зернівок жита (*Secale cereale*), 8 – пшениці двозернянки (*Triticum dicoccon*), 7 – вівса (*Avena sativa*) (вівсюга? (*Avena fatua*?)), 5 – проса (*Panicum miliaceum*) та 17 фрагментів, які не піддаються визначенню (*Cereal*ia). Решту зернівок складає ячмінь півчастий (*Hordeum vulgare*) – 419 од.

Проба II. Отримано близько 150 мл обвуглених органічних решток, репрезентованих переважно збіжжям з незначним включенням вугликів невеликих розмірів. Зауважимо, що принаймні на двох фрагментах помічені сліди обробки дерева, зокрема наскрізний отвір діаметром близько 2 мм; не виключено, що отриманий матеріал був рештками якогось виробу. Решта 120 мл представлена винятково зернівками ячменю півчастого, без домішок інших культурних рослин і бур'янів (рис. 5: 3). Збереженість матеріалу здебільшого погана, зернівки доволі сильно вигоріли. Однак, за загальним виглядом проби можна стверджувати, що це було досить добірне збіжжя.

Рис. 2. Об'єкт № 14 з розкопу III поселення Софіївська Борщазівка на етапі розчистки решток дерев'яних конструкцій (1) та після вибирання заповнення (2), вигляд зі сходу
Fig. 2. Feature No 4, the trench III of Sofijiwska Borszczagiwka settlement, the stage of exploring the remains of wooden structures (1) and after the removal of the wood constructions (2); a view from the east

Проба III взагалі не має палеоетноботанічної цінності, оскільки не містить зернових (рис. 5: 4).

Крім палеоетноботанічних визначень, проведено ідентифікацію порід дерева вуглинок з проб I і II. Проба I: визначено 50 екземплярів, з них 3 гілки і дрібні вуглики, усі зразки – сосна (*Pinus sylvestris*). Проба II: визначено 44 зразки, з них 1 – сосна, решта – дуб (*Quercus* sp.).

Зауважимо, що отримані проби не мають статистичного значення й не можуть бути залучені для оцінки зер-

нового господарства чи деревообробної справи, оскільки їх склад загалом властивий давньоруським пунктам. Водночас, привертають увагу місця фіксації матеріалів. Проба I виявлена у південно-східному куті об'єкта, розташованому навпроти входу по діагоналі від печі. Відомо, що на формування стереотипу житлового середовища впливає як матеріальне, так і духовне життя народу і кожний реальний будинок виступає практичним втіленням цього стереотипу як цілісної системи взаємопов'язаних елемен-

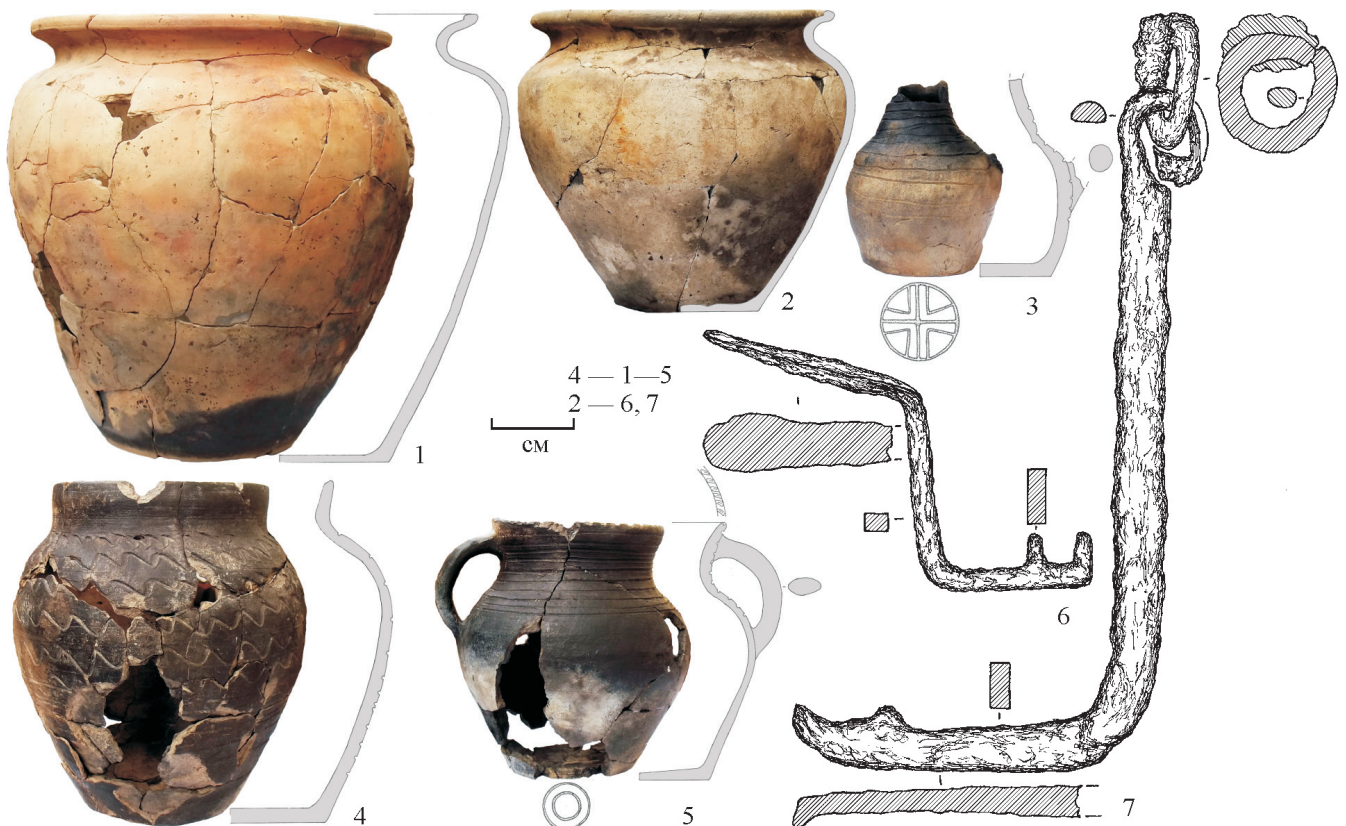

Рис. 3. Зразки посуду (1–5) та залізні ключі (6, 7) із заповнення об'єкта
Fig. 3. A selection of vessels (1–5) and iron keys (6, 7) coming from the feature fill

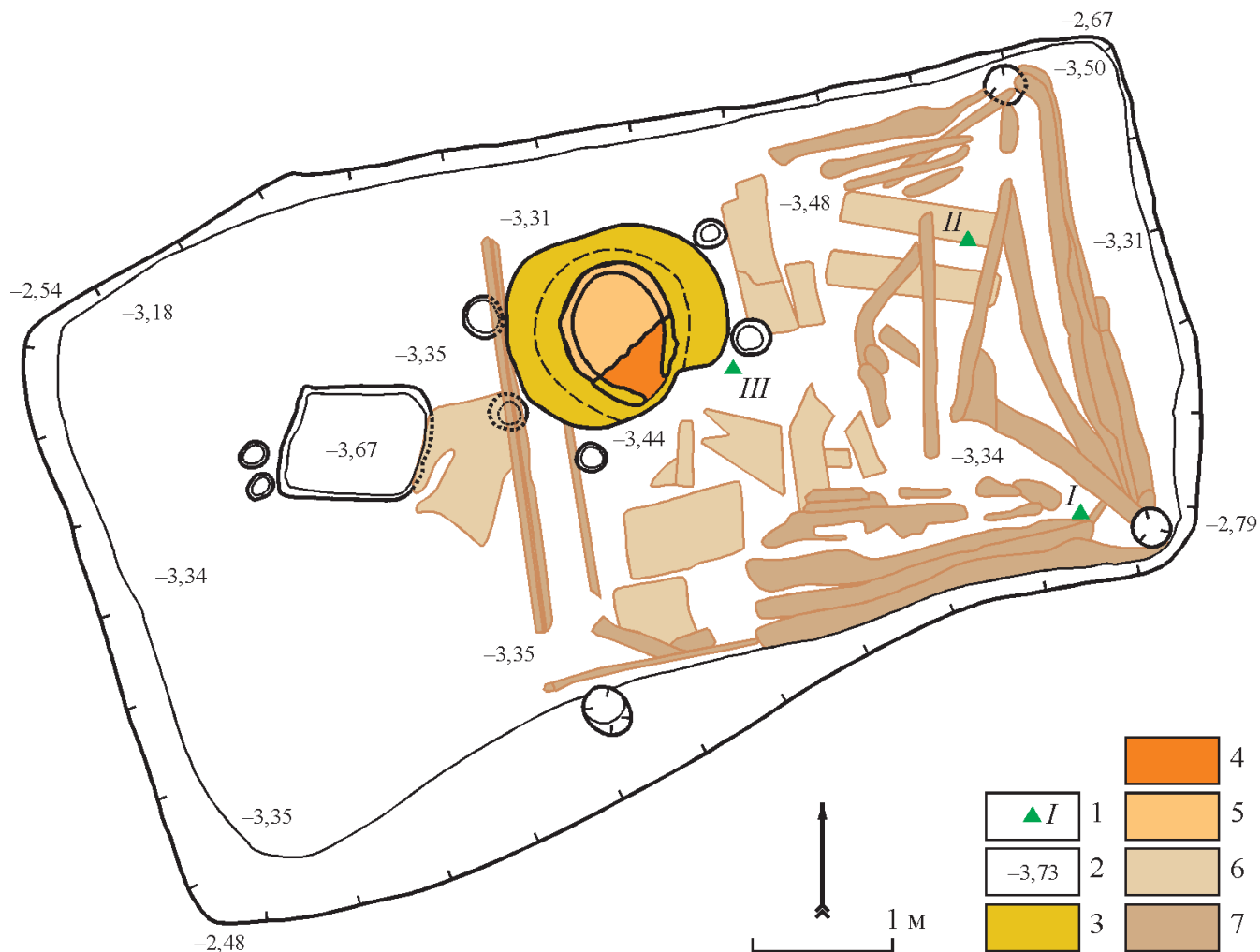

Рис. 4. Житло з Софіївської Борщагівки з позначенням місця взяття проб для палеоетноботанічних визначень: 1 – місця фіксації проб та їх номери; 2 – глибини від репера; 3 – тіло печі (пластична глина гірчичного та зелено-коричневого кольору, місцями обпалена і пропечена до цегляно-червоного); 4 – черинь (монолітна пропечена глина); 5 – жаровня (монолітна пропечена глина); 6 – обгорілі залишки підлоги; 7 – обгорілі залишки стін

Fig. 4. The hut in Sofijiwska Borszczagiwka with the marks of samples taken for paleobotanical tests: 1 – place of sampling and its number; 2 – the depth according to the benchmark; 3 – oven (plastic clay in mustard and green – brown colour, burnt in some places to the brick – black colour); 4 – hearth (close, burnt clay); 5 – inside the oven (a layer of burnt clay); 6 – burnt remains of the floor; 7 – burnt remains of walls

тів, а деталі інтер'єру оформлювались відповідно до призначення (як реального, так і ідеального) та залежали від традицій, що панували у той чи інший час. За даними етнографії, саме у місці фіксації проби I знаходиться покуття, червоний кут, «священне» місце у будь-якому житлі.

Покуття (покуть, красний кут, святий кут) – парадна зона житла, де зосереджувалося обрядове життя родини, включаючи найважливіші дії, які регулювали соціальний аспект (А.К. Байбурин 1983, с. 150–151). Особлива увага до нього викликана саме зв'язком зі святковою обрядовістю і з комплексом сакралізованих речей, які створюють цілісну систему. У добре вивченому етнографами народному житлі це ікони, під ними стіл, накритий скатертиною, у певних випадках з хлібом (теж святинею), рушники-«божники» як парадне вбрання тощо. Ці речі поєднують в собі дохристиянські й християнські уявлення. Розміщення покуття обов'язково по діагоналі від печі – іншої сакральної точки пов'язане з архаїчною діагоналлю. Стародавність діагоналі як сакрального просторового еле-

менту підтверджує наявність її слідів у розподілі житлового простору в оселях багатьох народів Євразії (G. Ränk 1949), хоч конкретна символіка діагоналі, на відміну від інших просторово-геометричних понять, досі залишається майже невивченою. На прикладі розміщення будівель на селищі Рашків I і деяких аналогіях Я.В. Баран дійшов висновку, що саме діагональ покладена в основу системи, за якою розташовувалися будівлі й пов'язує таке розміщення з родинними зв'язками (Я.В. Баран 2004, с. 33–38; рис. 8; 10–20). Не можна виключати, що діагональ якось маркувала простір і з позицій соціальної символіки.

Незважаючи на давність самої ідеї «священного» кута, його традиційно християнізований вигляд складається порівняно пізно. Формування покуття, характерного для пізнього народного житла: «покуття лава», стіл, ікони над ним – відбувається поступово і його не можна автоматично переносити на давнє житло, замінюючи тільки ікони на ідолів. Початок цього процесу міг припадати на XI–XII ст., коли християнство почало поширюватися

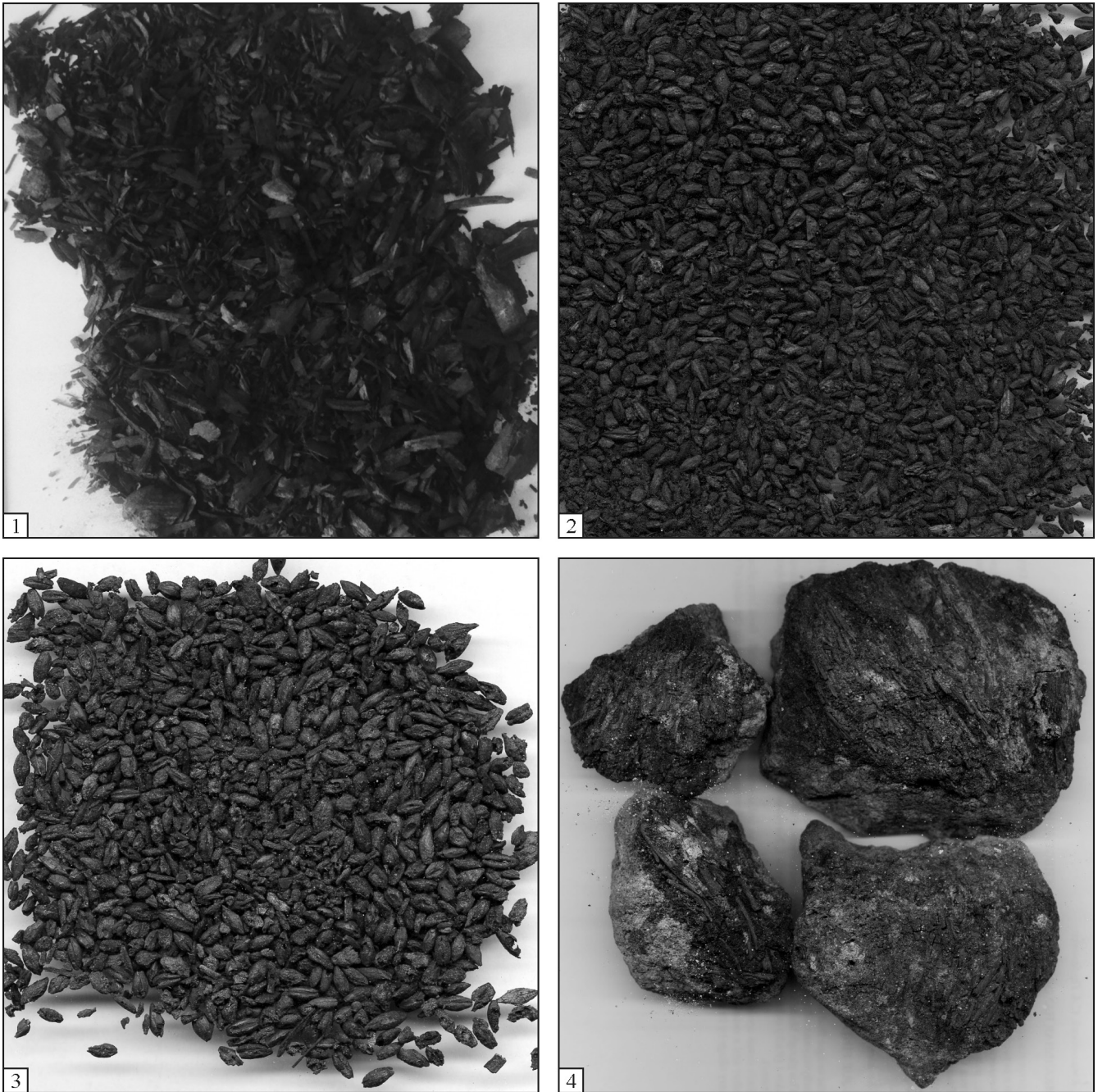

Рис. 5. Палеоботанічні матеріали із заповнення об'єкта № 14 на софіївсько-борщагівському селищі: 1, 2 – проба I (1 – органічні рештки, здебільшого трав'янисті; 2 – переважно ячмінь півчастий); 3 – проба II, ячмінь півчастий; 4 – проба III, глиняна обмазка з перепаленими стеблами трави

Fig. 5. Palaeobotanical materials from the feature No 4: 1, 2 – sample I (1 – organic remains, mainly grasses, 2 – mainly common barley); 3 – sample II, common barley; 4 – sample III, burnt daub with grass blades

у масовому середовищі на побутовому рівні й, відповідно, ікони з'явилися у світських оселях. Проте, незважаючи на те, що традиція поклоніння іконам прийшла на Русь разом з християнством, їхнє побутування в будинках рядових мешканців з початку християнізації Русі залишається суперечливим і деякі дослідники зараховують цей атрибут слов'янського «святого кута» до часів не раніше XIII–XIV ст. (V. Froles 1972, s. 89–91; В.Н. Лазарев 1983, с. 32). Після утвердження у побуті ікон за змістом вони поступово наблизилися до своїх попередників – зображень богів – захисників осель, що й дозволило їм поєд-

натися з язичницькими елементами, а саме рушниками, як парадним вбранням. Час появи у красному куті стола встановити важко, проте, виходячи з організації простору середньовічного житла, його розміщення саме там видається найдоцільнішим. Загалом властива як язичництву, так і християнству сакральність, «святість», стола – закономірне явище універсального характеру, що неодноразово розглядалось у літературі (G. Ränk 1949, s. 12–22; А.К. Байбури 1983, с. 154–157; А.П. Топорков 1985). Первісним елементом цієї частини житла можна вважати лави, які існували ще у часи ранніх слов'ян. У будь-якому разі

традиційний вигляд покуття в загальних рисах, ймовірно, був уже сформований у житлі XIII ст., оскільки у XV–XVI ст. за українськими та російськими документами покуття постає як уже готовий елемент системи житлового інтер'єру (детально див.: М.С. Сергеева 1994, с. 155–161; 1998, с. 89–90).

У знахідці зерна в описаній сакральній зоні парадної частини хати можна вбачати прояв синкретизму християнства з дохристиянськими уявленнями та ритуалами, пов'язаний з обрядами календарного циклу. Зокрема, у красному куті під іконами ставили прикрашені калиною, квітами та перев'язані стрічками перший і останній сніп (А.К. Байбурин 1983, с. 153), якими супроводжували святкування початку жнив (зажинки) та їх завершення (обжинки); обидва вони мали сакральне значення (Українська ... 1993, с. 203, 204; В.М. Войтович 2005, с. 86 та ін.).

Не менш суттєва в наведеному контексті й різдвяно-новорічна обрядовість, основним і невід'ємним атрибутом якої був встановлений у Святвечір на покуті під образами *дідух* (святочний дід, колідник). Зазвичай, його виготовляли з першого або останнього снопа з жита, пшениці або вівса. Він мав вигляд пишного вінка, ув'язаного з пучків соломи з конусоподібною верхівкою з безлічі колосся, іноді виробу надавали форму хреста чи антропоморфних рис. Свою обрядову роль магічно-виробничого (магія родючості) та охоронного характеру *дідух* виконував упродовж усіх різдвяних свят. Назва вказує на його зв'язок з предками (дідами), які були охоронцями родини й дому. Про це свідчить також те, що зерно із зажинкового снопа домішували до збіжжя для першого засіву, а з *дідуха* використовували з охоронною метою, зокрема у похоронних обрядах; соломі з обжинкового снопа згодовували на Покрову худобі й мостили до кубел домашньої птиці з метою зростання добробуту, а з *дідуха* – спалювали для обігріву предків (Д.К. Зеленин 1991, с. 401; Українська ... 1993, с. 204; В.Т. Скуратівський 1995; В. Жайворонок 2006, с. 188; Н.В. Плотнікова 2011, с. 59; О. Курочкін 2014 та ін.). До того ж, на Святвечір було прийнято вшановувати померлих і живих родичів (Українська ... 1993, с. 184, 187; О. Курочкін 1999, с. 306), що теж добре узгоджується з символікою *дідуха* як предка-охоронця, який забезпечує багатство і процвітання.

Наведене приводить до припущення, що одним з найімовірніших пояснень скупчення у зоні покуття зерна може

бути його співвіднесення з першим чи останнім снопом або з *дідухом*. Цьому не суперечить і наявність тут різних злаків, хоча й у надзвичайно малій порівняно з ячменем плівчастим кількості. Етнографічно засвідчено, що *дідух* місцями робили збірним з колосся пшениці, жита, ячменю, вівса тощо (О. Курочкін 1999, с. 306). Складніше пояснити наявність у кутку соснових вуглинок. Серед них, крім залишків стиглої деревини (більшість вивчених екземплярів), також є гілки різного діаметру і сучок. Отже зазначені вуглики проблематично пов'язувати з якимось виробом. Можливо, матеріал потрапив у шар під час загибелі житла¹. Тому останню варто пов'язувати з періодом жнив чи, скоріше, з різдвяними святами, коли взимку через інтенсивне використання вогню для обігріву оселі небезпека пожежі значно підвищується. Наявність у споруді жаровні, яку, за усталеною думкою, використовували для просушування зерна перед розмелюванням, хоч у літературі висловлено й погляд про призначення цих пристроїв для випікання хліба (П.Н. Третьяков 1948, с. 182; Б.О. Тимошук 1982, с. 53), теж збільшувала пов'язані з вогнем ризики.

Проба II виявлена по діагоналі від входу, вглиб житлової камери відносно печі. Зважаючи на її «чистоту» (складена зернівками ячменю плівчастого), можна припустити, що це було добірне зерно, результат певної селекції. Оскільки збіжжя для посіву зазвичай зберігали у хлібних ямах (на досліджуваному селищі такі також відомі, причому, у значній кількості), матеріал логічно трактувати як сировину для святкової обрядової випічки (*корочун*, *крачун*) чи зафіксованої дослідниками страви святочної вечері – ячмінної каші з олією або медом (М.С. Грушевський 1993, с. 178, 179 та ін.). Супутні вуглики – також однорідні (дуб) і репрезентують якусь конструкцію. Їх відношення до зерна дозволяє припускати, що це – залишки тари, в якій останнє зберігали – дерев'яної посудини чи невеликої скриньки. Виявлена поруч печі *проба III*, ймовірно, відображає сліди руйнування конструкції споруди.

Зрештою, незалежно від остаточного вирішення питання щодо часу археологізації описаного комплексу, можна припустити, що в описаному випадку вдалось простежити матеріальні сліди одного з давніх проявів календарної обрядовості слов'ян.

¹ Одним з гіпотетичних припущень може бути те, що обвуглена соснова деревина могла залишитися від хатнього обладнання (ослону, лави?), а гілки з рештою соснової деревини не пов'язані і мали інше призначення. Наприклад, зелені й узимку гілки сосни могли слугувати певним оздобленням *дідуха*.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Список скорочень

- АВУ – Археологічні відкриття в Україні
 АДУ – Археологічні дослідження в Україні
 НА ІА НАН України – Науковий архів Інституту археології НАН України
 СЭ – Советская этнография

Література

- Байбурын А. К.
 1983 *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*, Ленинград.
- Баран Я. В.
 2004 *Слов'янська община*, Київ, Чернівці.
- Войтович В. М.
 2005 *Міфи та легенди давньої України*, Тернопіль.
- Готун І. А.
 2001 Археологічні матеріали про роль будівель в духовному житті давнього населення, [в:] *Етнокультурні процеси у Середньому Подніпров'ї за матеріалами археологічних досліджень: Матеріали наук. конф., присвяч. 10-річчю відкриття комплексу археол. пам'яток між селами Малополовецьке та Яхни Фастів. р-ну Київ. обл. (груд. 2001 р., м. Фастів)*, Київ, с. 24–30.
- 2008 Поселення на річці Борщагівка, [в:] *Про землю і про людей святошинських: Колективне дослідження*, Київ, с. 30–34.
- 2009 Новий етап досліджень старожитностей Софіївської Борщагівки, „АДУ 2009 р.”, Київ, с. 30–32.
- Готун І. А. та ін.
 1997 Другий сезон охоронних досліджень поселення Софіївська Борщагівка, „АДУ 1993 р.”, Київ, с. 36–38.
- Грушевський М. С.
 1993 *Історія української літератури*, Київ, т. І.
 1984 *Древнерусские поселения Среднего Поднепровья* / М.П. Кучера, О.В. Сухобоков, С.А. Беляева и др., Киев.
- Жайворонок В.
 2006 *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*, Київ.
- Зеленин Д. К.
 1991 *Восточнославянская этнография*, Москва.
- Казимір О. М., Готун І. А.
 2011 Охоронні дослідження у Софіївській Борщагівці, „АДУ 2010 р.”, Київ; Полтава, с. 165–167.
- Казимір О. М. та ін.
 2012 Продовження охоронних робіт у Софіївській Борщагівці, „АДУ 2011 р.”, Київ; Луцьк, с. 234, 235.
- 2013 Роботи Борщагівського загону Північної експедиції, „АДУ 2012 р.”, Київ; Луцьк, с. 200–203.
- 2014 Пам'яткоохоронні розкопки у Софіївській Борщагівці, „АДУ 2013 р.”, Київ, с. 151, 152.
- Колекції ...
 2007 *Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Каталог* / Н.В. Блажевич, Н.Б. Бурдо, І.С. Вітрик та ін., Київ.
- Курочкін О.
 1999 Календарні звичаї та обряди, [в:] *Українці: Історико-етнографічна монографія у 2 кн.*, Київ; Опішне, кн. 2, с. 297–332.
- 2014 Жнива: українські традиції збору урожаю, «Етнографія, 2014», режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/zhnyva-ukrayinski-tradyciyi-zboru-urozhayu>.
- Лазарев В. Н.
 1983 *Русская иконопись*, Москва.
- Моця О. П. та ін.
 1993 Дослідження багатшарового поселення біля с. Софіївська Борщагівка, „АДУ 1992 р.”, Київ, с. 99–101.
- 1998 До вивчення старожитностей Софіївської Борщагівки, „АВУ 1997–1998 рр.”, Київ, с. 36, 37.
- Осадчий Р. М., Філюк О. В.
 1999 Поселення великокняжої доби XI–XIII ст. біля с. Софіївська Борщагівка на Київщині, „Vita Antiqua”, № 1, с. 95–98.
- 1997/112 Звіт „Охоронні дослідження багатшарового поселення біля с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. у 1997 р.” / НА ІА НАН України.
- Плотнікова Н. В.
 2011 Дідух як периферійний концепт мікроконцептосфери святки, „Лінгвістичні дослідження”, вип. 31, с. 58–65.
- Покас П. М., Осадчий Р. М.
 1995/21 Звіт про охоронно-рятувальні дослідження біля с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. / НА ІА НАН України.
- Село ...
 2003 *Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель)* / С.О. Біляева, О.М. Веремейчик, Г.О. Вознесенська та ін., Київ.
- Сергеева М. С.
 1994 *Міське житло Південної Русі кінця IX–XVI ст. (питання соціальної та культурно-історичної характеристики житлового інтер'єра Середньої Наддніпрянини)*: Дис. ... канд. іст. наук, Київ.
- 1998 Формування специфіки українського житла у середньовіччі: етнокультурні аспекти, [в:] *Регрес і регенерація в народному мистецтві: Колективне дослідження за матеріалами Третіх Гончарівських читань*, Київ, с. 86–91.
- Серов О. В.
 1983/41 Отчет об археологических разведках кружка Киевского Дворца пионеров и школьников им. Н. Островского в 1983 г. / НА ІА НАН України.
- Скуратівський В. Т.
 1995 *Дідух: Свята українського народу*, Київ.
- Тимошук Б. О.
 1982 *Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.)*, Київ.
- Топорков А. Л.
 1985 Происхождение элементов застольного этикета у славян, [в:] *Этнические стереотипы поведения*, Ленинград, с. 223–242.
- Третьяков П. Н.
 1948 Восточнославянские черты в быту придунайской Болгарии, „СЭ”, № 2, с. 170–183.
- Українська ...
 1993 *Українська минувшина*, Київ.
- Frolec V.
 1972 Společenská funkce jizby lidového domu na Moravě, „Narodopisne Aktuality”, roč. 9, č. 2, s. 85–98.
- Ränk G.
 1949 Heilige Hinterecke im Hauskult der Völker Nord-Osteuropas und Nordasiens, Helsinki.

Dwelling from Sophiyivska Borschagivka and manifestation of one of the Ancient Slavic rites

Summary

Peculiarities of objects of mass buildings could reflect both specifics of material culture and some features of the spiritual culture of the population. This idea was discussed in a large number of scientific papers.

It was possible to trace some manifestations of this phenomenon inter alia in unfortified settlements in Southern Rus. But the fixed phenomena were primarily heating installations. Recent work on settlement in Sophiyivska Borshchagivka in the suburbs of Kiev allow to suggest the existence of other manifestations of the ancient rites of the Slavs.

The settlement was discovered in 1956 and was partially excavated in the 1990s. The Northern expedition of Institute of Archaeology NAS Ukraine studies this locality since 2007 in the context of the research of antiquities in the microregion and public popularization of knowledge about the past.

During this time, there was disclosed a plot of 0.19 hectares, two plots of 15 hectares, two more of more than 0.12 hectares, and four were each of 0.10 hectares. The work continue on other plots. One of the buildings dated to 12th – a first half of 13th cent. studied in this settlement consisted of two rooms that were residential and unheated. It was destroyed in a fire.

The study of materials of the filling of this building allows us to find out the remains of cereals in its corner situated diagonally from the oven. There were grains of rye (*Secale cereale*), emmer (*Triticum dicoccon*), oats (*Avena sativa*) or wild oats (*Avena fatua*), millet (*Panicum miliaceum*), indeterminate cereals

(*Cerealia*) and a significant amount of barley membranous (*Hordeum vulgare*). There were also a straw and pine charcoal (*Pinus sylvestris*). At the same time, the sample from the far corner consisted only of charred barley grains membranous (*Hordeum vulgare*) combined with oak charcoal (*Quercus* sp.). On some embers the traces of processing could be seen. This placement of palaeobotanical material allows us to draw parallels with well-known ethnologically rite, that is worship of last sheaf that left after harvesting and placed in ceremonial corner of the dwelling. It is also comparable with Christmas tradition to put a sheaf of Guard named *didukh* (or *Kolyada*, *did* – grandfather) to the same corner. It was often made of different kinds of cereals. Moreover taking into account the traditional storage of seed grain fund in seed pits often found in this settlement, we have reason to assume, that the selective grain of barley in the second sample, possibly stored in oak barrels, could be raw material for preparation of the holiday baking (*corochun*, *crachun*) or Christmas barley porridge with honey. The relationship of materials in question with the period of harvesting is possible, however, their relationship to Christmas is more preferable due to increased peril of fires during the winter heating of the house. But whatever the a final decision about the time of archaeologization of complex in question could be, there is no doubt that there were fixed the probable material manifestation of a calendar rites of the ancient Slavs.